

І. Н. ВОЙЦЕХІВСЬКА, В. В. ПАТИК*

ІСТОРИК-АРХІВІСТ В'ЯЧЕСЛАВ СТРЕЛЬСЬКИЙ

(до 100-річчя від дня народження)

Архіви – то приспана пам'ять народу.
Дотронься – заб'є джерелом!
Борис Іваненко (1933–2008 рр.)
Голова Державного Комітету
архівів України у 1989–1996 рр.

Досліджується життя та діяльність українського історика-архівіста, джерелознавця та педагога В. І. Стрельського.

Ключові слова: В. І. Стрельський; архівна справа; архівознавство; архівні установи; джерела; документознавство; наукова діяльність.

Цього року минають 100-і роковини від дня народження українського архівіста, джерелознавця, педагога та громадського діяча В'ячеслава Ілліча Стрельського (1910–1983). Життя і творчість талановитого ученого були тісно пов'язані з розбудовою архівної справи в Україні, фаховою підготовкою спеціалістів із джерелознавства, документознавства, палеографії та інших дисциплін, знання яких необхідні для роботи в архівних установах.

Його майже 40-річна діяльність на посаді завідувача кафедри архівознавства Київського університету імені Тараса Шевченка сприяла становленню історико-архівознавчої школи в Україні, основи якої були закладені вченими кінця XIX – початку XX ст.: М. Д. Іванишевим, В. Б. Антоновичем, В. С. Іконниковим, М. В. Довнар-Запольським, Д. І. Багалієм та ін. дослідниками джерел та пам'яток української історії. Традиції пошуку та збереження старожитностей, опікування вітчизняним документальним надбанням продовжувало покоління істориків-документалістів середини XX ст.: Ф. П. Шевченко, В. І. Стрельський,

* *Войцехівська Ірина Нінелівна* – доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Патик Вікторія Василівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу архівознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

А. О. Введенський, А. Й. Грінберг, С. О. Яковлев, А. В. Бондаревський, плідна праця котрих у галузі архівістики спричинила до відкриття першої на теренах України вузівської кафедри архівознавства.

Згідно із постановою РНК УРСР № 1119 від 31 серпня 1944 р. “Про заходи до створення документальної бази з історії Вітчизняної війни і впорядкування архівного господарства УРСР” та на підставі наказу № 3597 Наркомату освіти УРСР від 29 вересня 1944 р., наказом ректора Університету В. Г. Бондарчука № 337 від 3 жовтня 1944 р. і була створена кафедра архівознавства на історичному факультеті¹.

Першим завідувачем був призначений начальник науково-видавничого відділу Архівного управління Наркомату внутрішніх справ УРСР Ф. П. Шевченко. На посаду ст. викладача кафедри він запросив свого колегу по роботі в Архівному управлінні, начальника науково-методичного відділу В. І. Стрельського. З цього часу його життя було тісно пов’язане з Київським університетом, розбудовою кафедри архівознавства, яку і донині колеги називають “кафедрою Стрельського”.

Київський університет став осередком підготовки істориків-архівістів не випадково; саме в ньому працювали найбільш кваліфіковані кадри професорсько-викладацького складу. Окрім того університет мав велику навчальну базу та наукові традиції. Починаючи від 1944 р. кафедра архівознавства була єдиною у системі вищих навчальних закладів УРСР, що готувала кадри архівістів широкого профілю; випускники кафедри після закінчення університету отримували подвійну кваліфікацію: викладач історії та історик-архівіст.

Оцінюючи місце і роль В. І. Стрельського у розвитку архівної справи та архівознавства, розбудові архівознавчої освіти в Україні, не можна оминати періоду його формування як науковця та особистості, становлення світоглядних позицій, обрання майбутнього фаху. Безперечним є те, що вирішальна роль у цьому належить Московському історико-архівному інституту, де у 1932–1935 рр. навчався В. І. Стрельський². Тоді лекції читали такі корифеї історичної науки,

В. І. Стрельський

як Ю. В. Готьє, М. В. Нечкіна, Є. В. Тарле, а спілкування з тогочасними громадськими діячами, зокрема Н. К. Крупською та А. В. Луначарським значною мірою визначило подальшу долю молодого науковця. Проте прищеплення любові до історії свого краю, місцевих традицій та звичаїв було закладено у родині. Саме завдяки батьку – Іллі Дмитровичу Стрелкову-Стрельському (1880–1937) у його сина сформувалось усвідомлення людських цінностей, шана до минулого свого народу, а відтак необхідності збереження історичних раритетів, їх вивчення, а згодом наукового використання і актуалізації.

І. Д. Стрельський був відомим громадським діячем, брав участь у діяльності Курської губернської вченої архівної комісії, археологічних та етнографічних експедиціях; працював у газеті “Курские губернские ведомости”, редагував журнал “Театрал”. За його ініціативи 1915 р. у Курську був заснований журнал “Курский театр”, який став єдиним у Росії провінційним галузевим виданням. Згодом він став редактором “Вестника Главного Военно-революционного комитета Московско-Киево-Воронежской железной дороги”, а у 1912 р. отримав посаду редактора щойно заснованого щотижневого художнього літературного журналу “Культура мистецтва”. У другій половині 1920-х рр. співпрацював з журналом “Кооператор”, обіймав посаду відповідального інструктора-організатора на Курському радіовузлі (1933 р.), був керівником виробничої практики Курського державного музичного технікуму (1934 р.), завідувачем бібліотеки музичного технікуму (1935 р.) тощо³.

У грудні 1937 р. за звинуваченням у контрреволюційній діяльності, зокрема розповсюдженні анекдотів, які нібито дискредитували радянський устрій та закликали до об’єднання народу на боротьбу з радянською владою, був розстріляний. Батько, безперечно, був близькою і авторитетною людиною, він відіграв значну роль у вихованні сина, формуванні його як майбутнього історика, визначенні наукових інтересів і обранні напрямів досліджень: краєзнавства, архівознавства, документалістики.

Все 56-річне наукове життя В. І. Стрельського було пов’язано з цими галузями знань; його висліди стосувалися проблем дослідження і збереження пам’яток старожитностей: писемних документів, речових джерел, архітектурних споруд тощо.

Народився майбутній вчений 17 вересня (ст. ст.) 1910 р. у місті Курськ. Охрещений 28 вересня у Покровській церкві протоієреєм І. Єршовим⁴. Завдяки професійній діяльності та знайомствам Іллі Дмитровича Стрельського, хрещеною матір’ю В’ячеслава була відома виконавиця російських народних пісень і класичних романсів М. О. Каринська⁵. Відзначимо, що у всіх документах В. І. Стрельського (біографіях, особових листках з обліку кадрів, характеристиках, паспорті і т. ін.) зазначений день народження – 28 вересня. Вважаємо ймовірними дві версії

для пояснення такої ситуації: 1) дата хрещення свідомо взята (ним або батьками) як дата народження; 2) при вступі до школи у 1924 р. був наданий випис з метричної книги, де відсутні графи “народження” і “хрещення”. На відміну від оригіналу запису у метричній книзі, при складанні довідки прибрали все “зайве”, і у графі “місяць і день” – стоїть два числа “17” і “28”, які можна прочитати як порядковий номер 17-й, а 28 – це вже дата народження. Так це число і залишилося його днем народження на все життя.

Восени 1924 р. В'ячеслав Стрельський пішов до Курської дослідно-зразкової школи із педагогічним нахилом, де, за оцінками викладачів, виявив зацікавлення історією і геологією⁶. З цього часу він бере активну участь у роботі Курського губернського товариства краєзнавства, виступає з доповідями про фольклор курського краю і про перспективи краєзнавчої роботи серед школярів. У п'ятнадцять років В. І. Стрельський ініціює створення губернського бюро юних краєзнавців та починає самостійно досліджувати історію рідного краю.

В Особовому архівному фонді вченого зберігається посвідчення про його навчання у Курській школі № 5 та її успішне закінчення у 1930 р.⁷ У графі “особливі здібності” було відзначено фізику та художню літературу.

Починаючи від 1925 р. В. І. Стрельський серйозно займається дослідженням історії Курського краю. Вже 1927 р. на одній із краєзнавчих конференцій його обирають до Губернської ради краєзнавства, а 1928 р. членом Міжокружної краєзнавчої ради.

З 1927 по 1930 р. він був головою Округного бюро юних краєзнавців⁸. З 1928 р. В. І. Стрельський активно працював у групі із залучення шкільної молоді до пошукової роботи у краєзнавчих організаціях. Вже на той час він опублікував свої перші наукові розвідки на сторінках “Известий Курского губернского общества краеведения”⁹ та “Известий Центрального бюро краеведения”¹⁰, у яких узагальнив увесь матеріал, зібраний під час археологічно-краєзнавчих експедицій. Публікації були присвячені аналізу місцевих пам'яток історії та культури, а також фольклору, висвітленню етнографічних традицій та характерних особливостей регіону.

1929 р. із повноваженнями делегата Міжокружної краєзнавчої ради В. І. Стрельського було відряджено до Москви на засідання Центрального бюро краєзнавства, де він представляв курський осередок краєзнавців та виступив із доповіддю¹¹. У своїй промові він акцентував увагу на необхідності централізації юнацького краєзнавчого руху. Чимало слушних порад з цього питання він отримав від Н. К. Крупської та А. В. Луначарського, які, попри величезну наукову та громадську роботу, опікувалися і пошуково-краєзнавчою діяльністю.

У 1926–1930-х рр. як співробітник Курського краєзнавчого музею В. І. Стрельський брав участь в археологічних експедиціях та екскурсіях, які організувало Курське товариство краєзнавства: розкопі Ратського городища (1927 р.); знайомстві із знахідками готського скарбу (1928 р.); розкопках давньослов'янського кургану поблизу Курська (1929 р.); обстеженні гончарних промислів с. Кожли (1929 р.) тощо. Під час цих пошуків В. І. Стрельський познайомився з багатьма відомими археологами та краєзнавцями¹².

1930 р., після закінчення школи, В. І. Стрельського було направлено на роботу вчителем до села Тросна (Орловський округ), де він працював до червня 1931 р.¹³, часу, коли разом з батьками переїхав до міста Грозного, де отримав посаду заступника відповідального секретаря та завідуючого науково-технічної бібліотеки заводу “Красный молот”. Одночасно він працював науковим співробітником Чеченського науково-дослідного інституту краєзнавства¹⁴.

1932 р. В. І. Стрельський вступив у Московський історико-архівний інститут, котрий закінчив у 1935 р. з прекрасними оцінками: тринадцять предметів – “відмінно” і два – “добре”. Дипломну роботу “З історії колоніального режиму на Кавказі в 30-ті рр. XIX ст.” він захистив з оцінкою “добре”¹⁵. У ці роки, як і раніше, В. І. Стрельський поєднував навчання із організаційною та громадською роботою. У березні 1932 р. на Московській міській конференції його обрали членом президії міського бюро пролетарського студентства. Згодом В. І. Стрельський увійшов до складу президії Центрального бюро та став заступником голови Всесоюзного бюро пролетарського студентства. Він неодноразово зустрічався з політичними діячами того часу, зокрема В. М. Фігнер, М. Ф. Фроленко, Л. Г. Дейчем, М. С. Ольминським, а також із багатьма відомими вченими, які мали вплив на його становлення та формування світогляду. Майбутній вчений також деякий час працював із О. В. Косарєвим та О. М. Толстим; останньому допомагав у збиранні матеріалів для написання роману “Хліб”¹⁶.

Після закінчення Московського історико-архівного інституту молодий науковець був направлений на роботу у місто Миколаїв. До початку Великої Вітчизняної війни він працював старшим науковим співробітником Миколаївського історичного архіву. Після нового адміністративно-територіального поділу і утворення Миколаївської області В. І. Стрельський обіймав посаду директора Миколаївського обласного архіву, працював заступником начальника, а згодом і начальником Архівного відділу УНКВС у Миколаївській області.

З вересня 1937 р. по серпень 1941 р. працював за сумісництвом завідувачем кафедри історії Миколаївського педагогічного інституту ім. В. Г. Белінського та заступником декана історико-філологічного факультету.

В. І. Стрельський – директор ЦДІА УРСР в робочому кабінеті.
1945–1947 рр. З родинного архіву Стрельських

За роки перебування у Миколаєві вчений опублікував близько 50 статей у миколаївських обласних та місцевих газетах з історії міста та підготував кандидатську дисертацію “Історія міста Миколаєва”, яку не встиг захистити, оскільки розпочалася Велика Вітчизняна війна. Захист відбувся у 1945 р.¹⁷

Незважаючи на те, що В. І. Стрельського було звільнено від служби в армії через бронхіальну астму, якою він хворів з 11 років, вже у перші дні Великої Вітчизняної війни він з'явився до військового комісаріату з проханням зарахувати його до діючої армії. Після відмови, вступив до лав народного ополчення, де брав участь в операціях винищувальних батальйонів та прочитав десятки лекцій з військової історії у військових частинах та у шпиталях¹⁸.

У зв'язку з евакуацією міста він переїхав до Ворошиловграда (нині м. Луганськ), де влаштувався на роботу лектором Обкому ВКП(б), а потім заступником начальника ешелонів, які вивозили броньовану сталь заводу ім. Жовтневої революції у місто Омськ. Туди і приїхала у 1942 р. родина Стрельських¹⁹.

В Омську у 1942–1944 рр. В. І. Стрельський працював заступником начальника Омського архівного відділу, старшим науковим співробітником державного архіву Омської області²⁰. Там він опублікував брошури: “Сибирь в Отечественной войне 1812 г.”, “Сибирь в Великой Отечественной войне”, “Великая Отечественная война и Сибирь” та низку статей в “Історичному журналі” та в омській газеті “На страже”²¹.

В ці роки він брав участь у археографічних експедиціях по Омській області, збираючи документи з історії Сибіру ХІХ ст. Під час пошуків

Заготівля дров для архіву.
1945 р. З родинного архіву Стрельських

1942–1943 рр. вчений виявив десятки оригінальних документів, старовинних рукописних книг, якими поповнив архівні фонди та використав для підготовки наукових праць з історії визвольного руху народів Сибіру.

У січні 1944 р., за рішенням НКВС СРСР, В. І. Стрельський прибув до Києва і був зарахований в оперативну групу Архівного управління НКВС УРСР для збирання та систематизації матеріалів німецького командування по лінії Куп'янськ-Харків-Київ-Рівне-Львів, а також відновлення роботи архівних установ у районах, котрі звільнялися від нацистських загарбників. У місті Рівне до його рук потрапила частина архіву рейхскомісара України Еріка Коха, документи якого були використані як важливий доказ на Нюрнберзькому процесі²².

З лютого 1944 р. до серпня 1947 р. В. І. Стрельський працював начальником науково-методичного відділу Архівного управління НКВС УРСР і директором Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Києві.

З вересня 1944 р. В. І. Стрельський почав працювати в Київському університеті на посаді старшого викладача, а 1 жовтня 1945 р. очолив кафедру архівознавства²³. Вчений зазначав, що у діяльності кафедри архівознавства важливе місце посідає її тісний зв'язок з виробництвом, оскільки “з першого дня своєї спеціалізації і до кінця перебування в університеті студенти-архівісти проводять свою виробничу практику безпосередньо над документами в державних і відомчих архівах, що дозволяє студентам практично закріплювати їх теоретичні знання”²⁴. Саме тому він ще протягом 2-х років поєднував посади завідувача кафедри

з посадою директора ЦДІА УРСР, де студенти набували практичних навичок роботи з документами.

У перші роки діяльності кафедри до навчального плану були внесені профільні дисципліни: “Архівознавство”, “Історія архівної справи в Росії і на Україні (до і після революції)”, “Історія архівної справи в Західній Європі”, “Історія установ в Росії і на Україні”, “Археографія”, “Палеографія”, “Допоміжні історичні дисципліни”²⁵. У зв’язку з необхідністю підго-

В. І. Стрельський з С. О. Яковлевим.
1948 р. З родинного архіву Стрельських

товки кваліфікованих істориків-архівістів (така підготовка проводилася лише у вишах двох наукових центрів – Москві та Києві) було розширено викладання історичних дисциплін: введено окремі спеціальні курси: хронологія, геральдика, нумізматика, дипломатика, сфрагістика; значно збільшена кількість годин, заплановані семінарські заняття.

У 1958 р. В. І. Стрельський опублікував монографію “Джерелознавство історії СРСР: Період імперіалізму”²⁶, яка була ним представлена 7 травня 1963 р. на засідання Вченої ради історико-філософського факультету Київського університету як дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук²⁷. Офіційними опонентами виступили доктор історичних наук, проф. С. Н. Валк, член-кореспондент АН УРСР, доктор історичних наук, проф. М. І. Супруненко, доктор історичних наук, проф. Ф. Є. Лось, доктор історичних наук, проф. М. А. Рубач. У своїх виступах вони дали високу оцінку роботі В. І. Стрельського, відзначили його внесок у розвиток джерелознавства. Було зазначено, що В. І. Стрельський вперше в історичній науці зробив оригінальні узагальнення, висновки та рекомендації в галузі теоретичного джерелознавства, розробив спеціальні прийоми аналізу окремих видів і груп джерел. Вчена рада історико-філософського факультету Київського університету одногосно надала В. І. Стрельському ступінь доктора історичних наук, а у 1965 р. вчений отримав звання професора²⁸.

За активну науково-педагогічну та громадсько-політичну діяльність В. І. Стрельського наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 212 від 24 вересня 1959 р. було нагороджено Почесною грамотою та згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 липня 1982 р. – орденем “Знак Пошани”²⁹.

В. І. Стрельський (стоїть 4-й зліва направо), А. Й. Грінберг (3-й) та С. О. Яковлев (стоїть за В. І. Стрельським) зі студентками.
Поч. 1950-х рр. З родинного архіву Стрельських

Як результат плідної громадської роботи В. І. Стрельського восени 1969 р. Вчена Рада історичного факультету Київського університету висунула кандидатуру вченого на звання члена-кореспондента АН УРСР за спеціальністю “Історіографія та джерелознавство”. Виступаючи на засіданні Вченої Ради історичного факультету (протокол № 2 від 14 листопада 1969 р.)³⁰, доктор історичних наук, професор О. Бородин зазначив, що вчений від 1935 р. займався науковою діяльністю та обіймав керівні посади в архівних установах України: був директором Миколаївського державного історичного архіву, директором ЦДІА УРСР, з 1945 р. очолює кафедру архівознавства Київського університету.

Варто відзначити, що на час заснування кафедри архівознавства історія архівної справи в Україні залишалася малодослідженою. Посібники В. О. Романовського “Нариси з архівознавства” та В. І. Веретенникова³¹, які були видані у першій третині ХХ ст. були єдиними на той час підручниками для студентів. Тому найчастіше навчальним посібником слугували конспекти лекцій В. І. Стрельського, тексти розроблених ним нормативних і спеціальних курсів³².

Прикметним було те, що з перших років роботи кафедри навчальні програми розроблялися так, щоб забезпечувати як широку загальну історичну, так і вузьку профільну підготовку істориків-архівістів. Порівняння їх з програмами інших вишів свідчить, що у Київському університеті учбові плани історико-архівних дисциплін були набагато

ширшими, ніж в інших вищих навчальних закладах країни. Це пояснюється насамперед існуванням спеціальної кафедри, яка призначалася для підготовки фахівців з архівної справи³³. Вагомим був той факт, що такі дисципліни, як історія архівної справи, теорія і практика архівної справи, археографія та спеціальні історичні дисципліни (хронологія, палеографія, геральдика, метрологія та ін.), викладалися студентам усього історичного факультету Київського університету. Тому незважаючи на те, що Головним архівним управлінням і місцевими архівними установами були опубліковані десятки документальних збірників, численні розробки з історії архівознавства та археографії, існувала нагальна потреба у виданні навчальних посібників та підручників для вищих навчальних закладів. Це і мав на меті вчений, розробляючи проблеми архівістики.

На думку В. І. Стрельського, сама поява архівних установ вже свідчить про їх практичну необхідність. Вчений писав, що документи, які зберігаються в архівах і відбивають діяльність різноманітних установ та окремих осіб, є джерелом для вивчення різних сторін людського розвитку³⁴.

Цінність архівних матеріалів вчений вбачав у їх здатності відтворювати об'єктивну картину історичного минулого, а відтак слугувати фундаментом наукового дослідження. Головною умовою для правильного використання архівних матеріалів вчений вважав їх систематизацію, детальний опис і спеціальні умови збереження. В. І. Стрельський зазначав, що, розробляючи питання теорії і практики архівної справи, історики визначили наукове поняття архівного фонду, встановили принципи систематизації і класифікації, комплектування, обліку, опису та створення науково-довідкового апарату. На його думку, розробка архівознавчих проблем сприяла всебічному використанню документальних джерел в історичних дослідженнях.

Усвідомлюючи важливість виховання нового покоління істориків-архівістів, В. І. Стрельський опублікував статті "Підготовка кадрів

В. І. Стрельський з начальником архівного управління при Раді Міністрів УРСР С. Д. Пількевичем. Кінець 1950-х рр.
З родинного архіву Стрельських

В. І. Стрельський з начальником Архівного Управління при РМ УРСР
О. Г. Мітюковим у Москві. 25 серпня 1972р. З родинного архіву Стрельських

істориків-архівістів у нашій республіці”³⁵, “Нове в роботі кафедри архівознавства та допоміжних історичних дисциплін Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка”³⁶, де йшлося про розбудову архівної справи в Україні, діяльність та перспективи розвитку кафедри архівознавства. В. І. Стрельський зазначав, що архівна справа в Україні вже набула державного значення, архівні матеріали широко використовувалися в багатьох галузях науки та культури. Вчений наголошував, що у зв’язку з постійним збільшенням архівних матеріалів, гостро поставили питання експертизи наукової цінності документальних матеріалів, виникла потреба у фундаментальних теоретичних розробках, які б сприяли комплексному опрацюванню усього накопиченого матеріалу. На думку В. І. Стрельського, необхідно було проводити відбір документів не лише на стадії історичного дослідження, а й на стадії створення та комплектування архівних фондів.

Вчений вбачав позитивну тенденцію в тому, що історія, завдяки науковим пошукам, постійно поповнюється новими документами, які потребують ретельного вивчення, аналізу та узагальнення. Таким чином, все більше розширювався та змістовно насичувався і сам предмет архівознавства.

В. І. Стрельський був переконаний, що активізація вивчення історії та розвитку архівознавства може відбуватися лише за умови широкого використання усього комплексу матеріалів центральних і місцевих архівів. Задля цього, на його думку, необхідно якомога ширше роз-

На XVI Міжнародній конференції “Круглий стіл архівів”.
Київ, 2–5 вересня 1975 р. Поруч з В. І. Стрельським сидять
Валерія Петрівна Коба – директор ЦДАМЛМ УРСР, Надія Федорівна Врадій –
директор ЦДІА УРСР у м. Львові. З родинного архіву Стрельських

горнути публікацію документальних матеріалів, видання довідників та путівників не лише по центральним державним архівам, а й по іншим архівним установам та рукописним відділам бібліотек³⁷.

Вчений був укладачем путівника по ЦДІА УРСР³⁸, науковим консультантом у підготовці довідника “Державні архіви Української РСР”³⁹.

В. І. Стрельський є автором статей “Архівознавство” в “Українській радянській енциклопедії”⁴⁰ та “Радянській енциклопедії історії України”⁴¹. Саме в них вчений визначив поняття архівознавства як наукової дисципліни, що вивчає і розробляє теоретичні, методологічні, організаційні питання архівної справи та її історію; займається питаннями обліку, зберігання, наукової систематизації та класифікації документальних матеріалів, розробляє прийоми всебічного використання документів⁴².

На думку В. І. Стрельського, одним з основних завдань в галузі архівознавства є розробка принципових аспектів відбору документальних матеріалів на державне зберігання, тобто організація комплектування державних архівів повноцінними джерелами, які виникають в процесі діяльності різних органів державної влади і управління, а також великих підприємств, науково-дослідних інститутів. Він вважав, що завдання архівознавства полягає у виробленні на основі єдиних критеріїв

Київ, 1978 р. Ветерани архівної справи: 1-й ряд – В. М. Брожек, І. Я. Косарев, П. П. Гудзенко, М. А. Рубач, О. Г. Мітюков, В. І. Стрельський, Г. С. Пшеничний; 2-й ряд – С. М. Качур, В. В. Кузьменко, А. Д. Скаба, П. І. Павлюк, Ф. П. Шевченко, М. І. Тесленко. З родинного архіву Стрельських

правил описування документів, укладанні науково-довідкового апарату, розробці форм реєстрації та збереження, оцінці змістової інформації документальних матеріалів⁴³.

У розділі “Архіви і архівознавство” посібника “Допоміжні історичні дисципліни” В. І. Стрельський писав, що державний архівний фонд – це невичерпна скарбниця документальних матеріалів, різноманітних за часом і місцем походження, технікою і засобами відтворення. Важливими, з огляду на їх інформативність, є описи фондів, їх анотування, що значно полегшує пошукову роботу дослідникам. Особливу увагу автор приділяв питанням систематизації і класифікації документальних матеріалів, відзначав, що у системі державних архівів найчисельнішими є місцеві архіви, де зосереджені документи міських, районних, сільських організацій та установ. Вчений вважав, що місцеві державні архіви – це багатющі сховища рукописних матеріалів найрізноманітнішого змісту⁴⁴.

Окрім наукової і педагогічної праці В. І. Стрельський активно займався і громадською діяльністю. Про це засвідчить той факт, що у 1960–1970-х рр. вчений брав участь у роботі таких державних і наукових закладах та громадських установ: він був членом Колегії Архівного управління при РМ УРСР; членом Редколегії журналу “Архіви Украї-

ни”); членом Вченої ради Архівного управління УРСР і Центрального державного історичного архіву УРСР; головою Консультативної групи Комісії з обрядів Верховної Ради УРСР; членом Експертної комісії Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР; головою експертної комісії університету; заступником голови і членом Бюро секції історії СРСР та УРСР при правлінні Республіканського товариства “Знання”; проректором народного університету “Пам’ятники України” при правлінні Республіканського товариства охорони пам’ятників історії і культури; членом бюро Всесоюзної Археографічної комісії АН СРСР; заступником голови Археографічної комісії АН УРСР; відповідальним редактором наукового видання “Вісник Київського університету: Історія”; науковим консультантом комісії з розробки герба міста-героя Києва; заступником голови Ради з організації комплектування і використання документальних матеріалів АН УРСР; членом редколегії “Радянської енциклопедії історії України”; членом Вчених рад Київського університету та історичного факультету⁴⁵. Можна тільки дивуватися такій працездатності ученого.

У рік 90-річчя від дня народження В. І. Стрельського на історичному факультеті Київського університету були проведені “Третє джерелознавчі читання”, присвячені пам’яті вченого. У читаннях взяли участь учені-архівознавці, джерелознавці, співробітники архівних установ, викладачі та аспіранти кафедри архівознавства, учні та колеги вченого, які у своїх доповідях аналізували науковий доробок В. І. Стрельського, згадували цікаві та змістовні лекції професора, наголошували на його плідній багаторічній громадській та організаторській діяльності⁴⁶.

Через рік, у 2001 р., в Українському науково-дослідному інституті архівної справи та документознавства вийшов друком збірник наукових праць та спогадів про вченого, де висвітлювалось його життя і творчість, наукові здобутки у галузях архівознавства, джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін, краєзнавства⁴⁷.

В. І. Стрельський був не лише знаним вченим, залюбленим в історію, а й обдарованою особистістю. Спогади сучасників В. І. Стрельського засвідчують, що серед його захоплень були живопис, художня література, поезія. В. І. Стрельський написав близько 200 художніх полотен, частина з яких, намальованих аквареллю, зберігається в Особовому архіві⁴⁸ та у його колег і друзів⁴⁹, зокрема у Родинному архіві Стрельських⁵⁰.

Вчений зробив цінний внесок у розвиток різних галузей і напрямів історичної науки. Його праці дали поштовх для подальшого розвитку не тільки архівістики, а й багатьох знань, які базуються на вивченні історичного документа, зокрема джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін. Особливо цінними його наукові висліди стали за

умов перегляду і переосмислення старих підходів та оцінок, вироблення нових прийомів і методів історичного дослідження.

В. І. Стрельський був одним із перших дослідників, котрий, на основі критичного аналізу, зробив оригінальні висновки та рекомендації в галузі теоретичного джерелознавства, відпрацював наукові засади класифікації джерел, розробив критерії та принципи роботи з конкретними видами джерел. Вчений провів значну роботу щодо створення комплексного узагальнювального курсу джерелознавства, концептуальні підходи якого є актуальними і сьогодні.

За 56 років свого наукового життя (1927–1983) вчений опублікував 301 наукову працю: 73 загальноісторичні праці, 36 досліджень з джерелознавства, 14 розвідок з архівознавства, де акцентувалась увага на питаннях розвитку архівної справи в Україні, використанні архівних матеріалів у науково-дослідній роботі, створення науково-довідкового апарату архівних фондів; 51 праця зі спецдисциплін, зокрема з геральдики, хронології, сфрагістики, метрології, історичного краєзнавства.

З його ім'ям пов'язане становлення і розбудова кафедри архівознавства, заснування аспірантури (з 1947 р.), підготовка професійних архівістів та джерелознавців від студентської лави до науковців.

В. І. Стрельський увійшов в історію як один із відомих фахівців у галузі архівістики та джерелознавства, він має повне право вважатися фундатором історико-архівознавчої школи в Київському університеті.

¹ *Войцехівська І. Н.* Кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка / І. Н. Войцехівська // *Українська архівна енциклопедія / Державний комітет архівів України; Український НДІ архівної справи та документознавства / І. Б. Матяш (голова ред. кол.).* – К., 2008. – С. 495.

² Державний архів м. Києва (далі – Держархів м. Києва), ф. Р-1535, оп. 2, спр. 102, арк. 2.

³ Родинний архів Стрельських, спр. 7, арк. 5.

⁴ Державний архів Курської області, ф. 217, оп. 3, спр. 449, арк. 89 зв.–90.

⁵ *Шевченко Л. В.* В. І. Стрельський – вчений-історик-джерелознавець / Л. Шевченко // *Історія України: Маловідомі імена, події, факти: [зб. статей] / НАН України; Інститут історії України / П. Т. Тронько [відп. ред.].* – Вип. 11: До 85-річчя з дня народження П. Т. Тронька. – К.: Рідний край, 2000. – С. 483.

⁶ Держархів м. Києва, ф. Р-1535, оп. 1, спр. 48, арк. 4.

⁷ Там само, ф. Р-1535, оп. 2, спр. 1, арк. 8.

⁸ *Шевченко Л.* Краєзнавець за покликом душі / Л. Шевченко // *Проблеми архівознавства і джерелознавства: [збірник наукових праць до 90-річчя від дня народження професора В. І. Стрельського].* – К., 2001. – Вип. 4: Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела. – С. 19.

⁹ *Стрельский В.* Песни, частушки, заговоры и малопонятные слова крестьян деревни “Конево”, Курского уезда / В. Стрельский // *Известия Курского губернского общества краеведения.* – 1927. – № 3. – С. 67–72; *Стрельский В.*

Приметы, предрассудки, пословицы и песни (протяжные) крестьян деревни “Конево”, Курского уезда / В. Стрельский // Известия Курского губернского общества краеведения. – 1927. – № 6. – С. 88–92 ; *Стрельский В.* Для чего нужны краеведческие объединения молодежи и их основная работа / В. Стрельский // Известия Курского губернского общества краеведения. – 1928. – № 4–6 (10–12). – С. 85–87 ; *Стрельский В.* Еще о школьно-краеведческих кружках / В. Стрельский // Известия Курского губернского общества краеведения. – 1929. – № 1–2 (13–14). – С. 128–129.

¹⁰ *Стрельский В.* За Центральное бюро юных краеведов / В. Стрельский // Известия Центрального бюро краеведения. – 1929. – № 7–8. – С. 33–35.

¹¹ Держархів м. Києва, ф. Р-1535, оп. 1, спр. 48, арк. 4.

¹² Там само, ф. Р-1535, оп. 1, спр. 48, арк. 5.

¹³ *Долинський О.* Вітаємо ювіляра / О. Долинський, А. Іваненко // Київський університет. – 1980. – 27 жовт.

¹⁴ Родинний архів Стрельських, спр. 7, арк. 6.

¹⁵ *Войцехівська І.* Огляд особового архівного фонду професора В. І. Стрельського / І. Войцехівська // Проблеми архівознавства і джерелознавства: [збірник наукових праць до 90-річчя від дня народження професора В. І. Стрельського]. – К., 2001. – Вип. 4: Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела. – С. 72–81.

¹⁶ *Снітко Л.* Барви серця / Л. Снітко // За радянські кадри. – 1966. – 22 черв.

¹⁷ Держархів м. Києва, ф. Р-1535, оп. 2, спр. 8, арк. 1.

¹⁸ Там само, ф. Р-1535, оп. 1, спр. 48, арк. 8.

¹⁹ Родинний архів Стрельських, спр. 7, арк. 11.

²⁰ *Стрельський Г. В.* Стрельський В. І. вчений-історик, дослідник і організатор вітчизняного краєзнавства / Г. В. Стрельський // Історія України: Мало-відомі імена, події, факти. – К., 1999. – Вип. 6. – С. 325.

²¹ *Стрельський В. II.* Сибирь в Отечественной войне 1812 года / Под ред. и с предисл. проф. Б. М. Волина / В. II. Стрельский. – Омск: ОГИЗ, 1942. – 48 с. ; *Стрельский В.* Сибирь в Великой Отечественной войне / В. Стрельский. – Омск, 1943. – 50 с. ; *Дулов В. II.* Великая Отечественная война и Сибирь / В. II. Дулов, В. II. Стрельский. – Иркутск, 1944. – 67 с. ; *Лейфер А. Э.* Удивительная библиотека: Рассказы о старых книгах и книжниках / А. Э. Лейфер. – Омск, 1989. – С. 144; *Стрельский В.* Сибиряки в освободительных войнах XVIII века / В. Стрельский // На страже. – 1943. – 7 авг. ; *Стрельский В.* Сибиряки в Отечественной войне / В. Стрельский, А. Ярошенко // На страже (Омск). – 1942. – 3, 10 июля ; Стрельский В. Сибирь в борьбе с иноземными захватчиками в начале XVII века / В. Стрельский // На страже (Омск). – 1943. – 19 июня.

²² *Базилівський М.* Покликання / М. Базилівський // Київ. – 1983. – № 9. – С. 143.

²³ Архів Київського університету. Особова справа В. І. Стрельського, ПВС-52, арк. 19–21.

²⁴ Держархів м. Києва, ф. Р-1246, оп. 13, спр. 31, арк. 9.

²⁵ Там само, ф. Р-1246, оп. 13, спр. 31, 33.

²⁶ *Стрельський В. І.* Джерелознавство історії СРСР: Період імперіалізму / В. І. Стрельський. – К. : Рад. школа, 1958. – 480 с.

²⁷ Яковлев С. О. Захист докторських дисертацій / С. О. Яковлев // УІЖ. – 1963. – № 4. – С. 159.

²⁸ Долинський О. В. Вшанування професора В. І. Стрельського з нагоди його 70-річчя і 50-річчя науково-педагогічної діяльності / О. В. Долинський, А. М. Іваненко // УІЖ. – 1980. – № 12. – С. 145.

²⁹ Про нагородження Почесною грамотою працівників Київського ордена Леніна державного університету ім. Т. Г. Шевченка: [наказ по Міністерству вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, 24 вересня 1959 р., № 212] // За радянські кадри. – 1959. – 7 жовт.; Про нагородження орденами і медалями СРСР трудящих міста Києва: [наказ Президії Верховної Ради СРСР, 22 липня 1982 р.] // Вечірній Київ. – 1982. – 27 лип.

³⁰ Держархів м. Києва, ф. Р-1535, оп. 1, спр. 38, арк. 1–4.

³¹ Романовський В. О. Нариси з архівознавства: історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах / В. О. Романовський. – Харків, 1927. – 170 с.; Веретенников В. И. История тайной канцелярии петровского времени / В. И. Веретенников. – Харьков, 1910. – 306 с.

³² Держархів м. Києва, ф. Р-1535, оп. 1, спр. 30, 60, 61; оп. 2, спр. 45; Сургай Т. И. Кафедра архивоведения и специальных исторических дисциплин Киевского государственного университета / Т. И. Сургай, Д. В. Табачник // Археографический ежегодник за 1983 год. – М., 1985. – С. 174–177.

³³ Держархів м. Києва, ф. Р-1535, оп. 1, арк. 5.

³⁴ Стрельський В. І. Архіви і архівознавство // Стрельський В. І. Допоміжні історичні дисципліни: короткий курс: [навч. посібник для студентів іст. фак.] / А. О. Введенський, В. А. Дядиченко, В. І. Стрельський. – К.: Рад. Україна, 1963. – С. 24.

³⁵ Стрельський В. І. Підготовка кадрів істориків-архівістів у нашій республіці / В. І. Стрельський // Архіви України. – 1978. – № 5. – С. 54–57.

³⁶ Стрельський В. І. Нове в роботі кафедри архівознавства та допоміжних історичних дисциплін Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка / В. І. Стрельський // Архіви України. – 1971. – № 5. – С. 13–15.

³⁷ Держархів м. Києва, ф. Р-1535, оп. 1, спр. 3, арк. 77.

³⁸ Центральный государственный исторический архив УССР в Киеве: [путеводитель] / [под ред. А. В. Бондаревского, Л. М. Отливановой, С. Д. Пилькевича, В. И. Шелудченко]. – К., 1958. – 348 с.

³⁹ Державні архіви Української РСР: короткий довідник / [Відп. ред. О. Г. Мітюков]. – К., 1972. – 200 с.

⁴⁰ Стрельський В. И. Архивоведение / В. И. Стрельский // Украинская советская энциклопедия: В 12-ти т. / Гл. ред.: М. П. Бажан. – Т. 1: А – Борона. – К.: УСЭ, 1978. – С. 267.

⁴¹ Стрельський В. І. Архівознавство / В. І. Стрельський // Радянська енциклопедія історії України / Бажан М. П., Скаба А. Д. – Т. 1. – К., 1969. – С. 88.

⁴² Там само.

⁴³ Держархів м. Києва, ф. Р-1535, оп. 1, спр. 6, арк. 67.

⁴⁴ Стрельський В. І. Архіви і архівознавство // Стрельський В. І. Допоміжні історичні дисципліни: короткий курс: [навч. посібник для студентів іст. фак.] / А. О. Введенський, В. А. Дядиченко, В. І. Стрельський. – К.: Рад. Україна, 1963. – С. 33, 38, 46.

⁴⁵ Архів Київського університету. Особова справа В. І. Стрельського, ПВС-52, арк. 75–76.

⁴⁶ Держархів м. Києва, ф. Р-1535, оп. 2, спр. 116.

⁴⁷ Проблеми архівознавства і джерелознавства: [збірник наукових праць до 90-річчя від дня народження професора В. І. Стрельського]. – К., 2001. – Вип. 4: Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела. – 416 с.

⁴⁸ Держархів м. Києва, ф. Р-1535, оп. 1, спр. 50, арк. 1–43.

⁴⁹ Особистий архів І. Н. Войцехівської, тека 8, арк. 1–8.

⁵⁰ Родинний архів Стрельських, спр. 20, арк. 1–12.

Исследуется жизнь и деятельность украинского историка-архивиста, источниковеда и педагога В. И. Стрельского.

Ключевые слова: В. И. Стрельский; архивоведение; архивное дело; архивные учреждения; источники; документоведение; исследования; научная деятельность.

There is an analysis of the life and activity of Ukrainian historian, archivist, specialist in the field of source study and pedagogue – V. I. Strel's'kyi.

Keywords: V. I. Strel's'kyi; archival affairs; archival study; archival institutions; sources; documentation; investigations; scientific work.